

КАРЕЛ ГОТ И PLASTIC PEOPLE OF THE UNIVERSE КАТО КУЛТУРНИ И СОЦИАЛНИ ФЕНОМЕНИ ПО ВРЕМЕТО НА „НОРМАЛИЗАЦИЯТА“ В ЧЕХОСЛОВАКИЯ

Александра Александрова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Текстът представя проблема за взаимоотношенията между тоталитарния апарат, музикалната сцена в Чехословакия в лицето на поп певеца Карел Гот (като представител на официалната сцена) и Plastic People of the Universe (като символи на ъндърграунда). Тези две музикални явления са разгледани като социални феномени – Карел Гот като любимец на властта, но и като „пропагандатор“ на западноевропейските музикални модели, а Plastic People – като несправедливо преследваните от властта музиканти от „веселото гето“.

Ключови думи: Карел Гот; Plastic People of the Universe; тоталитаризъм; поп музика; ъндърграунд; нормализация; Харта 77; антихарта; Чехословакия

This paper explores the relations between totalitarianism, the official music scene and the underground scene in Czechoslovakia represented by Karel Gott (one of the most popular Czech singers) and the legendary underground punk group Plastic People of the Universe, both symbols of free thinking and Charter 77. These two music phenomena are also social phenomena: K. Gott has been favoured by the establishment, but meanwhile he has managed to promote the music models of Western Europe; for their part, Plastic People have been unfairly persecuted and arrested.

Keywords: Karel Gott; Plastic People of the Universe; totalitarianism; pop music; underground; normalization; Charter 77; anticharter; Czechoslovakia

Проблемът, въведен в рамките на този доклад, е изключително актуален в чешка среда и представлява обект на интерес за широка гама специалисти – от литературоведи и музиковеди чак до социолози и културолози. Става дума за съотнасянето на естрадния певец Карел Гот и психеделичната ъндърграунд група Plastic People of the Universe като противоположни социални и културни явления. Ще бъде проследено десетилетието на 70-те години на XX век, защото след 50-те години, това е вторият период на особено ярко разделение между официалната и неофициалната култура в Чехословакия.

Позволяваме си да съпоставим тези два на пръв поглед полярни културни феномена, защото изхождаме от факта, че в зората на 1968 г. и Карел Гот, и Plastic People of the Universe като утвърждаващи се все още артисти, се намират в една и съща ситуация – не са приемани от официалната власт и попадат в лапите на цензурата. С началото на 70-те години обаче

ситуацията за „Готяк“ и за „Пластмасовите“ се променя – Карел Гот е официално толерирана поп икона, а рок музикантите от Plastic People of the Universe стават много важна част от ъндърграунд културата на Чехословакия, те са обект на политическо преследване, като много от тях са осъждани и пращани многократно в затвора.

Съвсем спокойно можем да наречем поп певица Карел Гот и ъндърграунд групата Plastic People of the Universe легенди на чешката музика. Това са може би най-ярките и най-представителните имена за двата типа музикална култура в Чехословакия – официална и неофициална, естрада и ъндърграунд, поп и психеделичен рок. Това са музиканти, които се радват на претъпкани зали и верни почитатели и днес, но по времето на социализма, в частност през 70-те години, ситуацията за „Пластмасовите“ не е била такава.

Тъй като са по-непознатото име в българска среда, първо ще представим **Plastic people of the Universe**. Това е пънк група, която успява да се превърне в неразделна част от чешкия културен ъндърграунд, а членовете ѝ наричат себе си „веселото гето“ (Jirous 1997: 171) по определението на Иван Мартин Ироус – поет, философ и изкуствовед, идеолог и мениджър на „Пластмасовите“. Още след настъпването на комунизма в Чехословакия през 1948 г. в културата се обособява едно самобитно и саможиво пространство – културните подземия, с които свързваме писатели като Егон Бонди, Бохумил Храбал, Иво Водседялек и др. През 70-те години вълната на ъндърграунда отново се засилва в резултат на настъпилата през 1968 г. „нормализация“ в Чехословакия. „Затягането на примката“ около врата на творците, идеологическият контрол и господстващото „единствено правилно“ в изкуството предполагат обособяването на такова културно пространство, в което свободомислещият творец няма намерение да се съобразява с конвенциите на тоталитарния режим и в същото време е сред съмишленици. Такъв е чешкият ъндърграунд през 70-те години – културна среда, чиято основна социална позиция е „никакъв контакт с властта“ (Váněk 2010: 57, Pilař 1999: 71). Њндърграундът възприема себе си като житейска позиция, но не като отделно направление в изкуствата. Той е свързан изключително с рок музиката (главно с психеделичната през 70-те г.) и затова сред представителите му се среща схващането, че психеделичният рок и ъндърграундът са едно и също нещо, но смесването на тези понятия е неправилно, както отбелязва теоретикът и идеолог на чешкия ъндърграунд Иван Мартин Ироус: „психеделичният рок е музикален жанр, а ъндърграундът е начин на живот“ (Pelc 1992: 77). Њндърграундът се превръща във „втората“, неофициалната, преследваната от властта култура. Това е обществен и естетически феномен, но не е художествено направление, както вече отбелязахме. Не претендира за обществено признание и популярност. Не желае да има нищо общо с официалната култура, а тя, от своя страна, не знае нищо за него (или поне така

изглежда). Ъндърграундът е затворено общество, на практика той се самоизолира, за което свидетелства и романът на Егон Бонди от 1974 „Инвалидните брат и сестра“, възприеман като един от манифестните за ъндърграунда текстове. В него инвалидите (метафора за принадлежащите към ъндърграунда личности) живеят щастливо, отделени на остров – символ на маргиналните пространства на обществото, но след потопа са единствените, които оцеляват.

Групата Plastic People е неразделна част именно от това весело гето, от тази щастлива бохема. Ще отворим една малка скоба, за да кажем, че в комунистическите държави един професионален музикант получава позволение да концертира и репетира, тоест да бъде част от официалната сцена, като се явява на квалификационни изпити. Ако той няма статут на професионалист, няма право да се изявява, защото не е благонадежден. „Пластмасовите“, както можем да се досетим, нямат желание да се явяват на квалификационни изпити и нямат право да свирят официално. Ето защо като репетиционни им служат частните жилища на интелектуалци като Егон Бонди, Вацлав Хавел и Иван Мартин Ироус, а като трибуна за изява обикновено ползват дисидентските и културни срещи в мазета, гаражи, изоставени къщи и малки клубове, където присъства само ъндърграунд бохемата. През 70-те години групата успява да запише само няколко албума, и то с непрофесионална техника. В средата на десетилетието членовете ѝ са жестоко преследвани от властта и през 1976 г. повечето от тях са арестувани.

Процесът срещу „Пластмасовите“ събужда огромна вълна на негодувание сред чешките ъндърграунд и дисидентски среди и става повод за възникването на инициативата Харта 77, чрез която дисиденти и интелектуалци застават лице в лице с властта и се обявяват в защита на човешките права и свободи. Един от инициаторите и идеолозите на Харта 77 е бъдещият първи президент на следтоталитарна Чехословакия Вацлав Хавел. Тази инициатива и до днес предизвиква емоции сред чешките интелектуалци, защото за някои от тях, които не са дръзнали да подпишат Хартата или пък – с оглед на собственото си спокойствие – са подписали Антихартата, темата е болезнена. И до днес неподписването на Хартата или, от друга страна, подписването на Антихартата, е развявано като мръсна риза, за да бъдат компрометирани творци като писателя Бохумил Храбал, режисьора, носител на „Оскар“, Иржи Менцел или поп певци като Марта Кубишова, Хелена Вондрачкова и Карел Гот.

И така стигаме до пресечната точка между естрадния певец Карел Гот и психеделичните Plastic People като противоположни културни и социални явления, но и като логични продукти на един и същи тоталитарен апарат. Защото ако „Пластмасовите“ са най-представителната музикална група за неофициалната ъндърграунд субкултура, то Карел Гот е

най-ярко греещата звезда на небосклона на чехословашката официална сцена. Той е културен феномен, защото остава на върха и след ноември 1989 г. Нещо повече – през 2015 г. печели своя юбилеен четирийсети „Златен славей“, а през 2016 г. получава безпрецедентното отличие „Абсолютен славей“. През същата година след успешната му борба с рака отново се завръща към концертната си дейност и билетите за първия му концерт са разпродадени буквално за броени минути. За разлика от Plastic People, дискографията му през 70-те години е повече от внушителна – почти няма година без издаден албум, дори понякога има по два.

Карел Гот е галовно наричан от феновете си Кая, Готяк, „славей“, „божествен Гот“ и т.н., но сякаш винаги ще му бъде припомняно за неговите „прегрешения“ по времето на тоталитаризма спрямо културата. Защото през 1977 г. той се превръща в един от говорителите на Антихартата и неговото изявление във връзка с Хартата по време на конгрес на Комунистическата партия в Музикалния театър в Прага предизвиква широк медиен интерес през последните години и в днешно време има стотици хиляди гледания в Youtube. А ето и откъс от думите на певица:

Аз съм част от мнозинството в тази зала, които предпочитат да пеят, а не да говорят, но има моменти, когато да пееш не е достатъчно. Днешният е такъв. Като артисти на тази страна искаме да направим всичко и с още по-красиви мелодии да допринасяме за похода към щастливия живот в нашето отечество.¹

Ако днес инициативата Харта 77 е символ на свободомислещите и дисидентството, а пък Антихартата се третира като знак за примирение и послушание пред властта, то в контекста на възникването си тези документи може би са звучали по друг начин. Не бива да забравяме, че не само Карел Гот е подписал Антихартата. Съвременните журналисти, разбира се, не забравят да напомнят на всички интелектуалци, подписали Антихартата, че са извършили непроситимо злодеяние спрямо културата. Дали обаче това тяхно послушание не е било проява на онази чешка черта, която М. Шчигел нарича швейковска „хитра отстъпчивост“ (Шчигел 2007: 159)? В едно свое интервю (ако се позовем на книгата на Шчигел „Готланд“, Шчигел 2007: 162) певецът дава да се разбере, че е бил съвсем наясно със сложната обществена ситуация и въпреки че никои „не му е опирал нож в гърлото“, за да отиде в Музикалния театър, той отива и знае, че иначе... лошо му се пише.

¹ Собствен превод; *Nezapomeň* (Откъс от конгреса на комунистическата партия в Музикалния театър в Прага по повод събитията около Харта 77 и Антихартата. Откъс от изявлението на Карел Гот.) <https://www.youtube.com/watch?v=KkcjRG_mPt4> [прегледан 26.5.2016].

Карел Гот е любимец на властта, но един от основните въпроси е дали само властта се е възползвала от неговата популярност и от доверието на публиката към него с цел идеологическа пропаганда, или певецът е постъпил хитро и отстъпчиво като Швейк, за да постигне целите си. А както казва нееднократно в различни свои изказвания, той не иска нищо друго, освен да пее за хората и да им дава емоцията и любовта си.

С настъпването на „нормализацията“ Карел Гот също попада в лапите на цензурата, макар и за кратко. Негови песни са забранени (напр. „Kogunou si hodím“), плочите му са изтеглени от продажба. В интервю (Kejlová 2009) певецът разказва, че по това време не искал да бъде емигрант, но това, че постоянно му повтаряли, че страната има нужда от нови идоли и че неговото творчество вече не удовлетворява нуждите на властта, го подтикнало да емигрира в ГДР и да остане там, докато властта не престане да преследва поп музиката.

Президентът на Чехословакия Густав Хусак реагира много остро на това предателство и затова се разиграва следният сценарий. Директорът на фирмата монополист в организирането и управлението на официалната музикална сцена в тоталитарна Чехословакия, „Супрафон“, решава да напише писмо от името на Карел Гот, адресирано до Густав Хусак. Във фалшивото писмо (Kejlová 2009) певецът моли за разрешение да се върне в родината си и се извинява, че е емигрирал. Съдържанието на това писмо излиза на бял свят чак през 2009 г. и предизвиква огромен скандал в Чехия. Бързо се разбира, че писмото е мистификация. В онзи момент през 1971 г. обаче това писмо мистификация свършва работата си пред Хусак, защото Карел Гот действително се прибира от „тренировъчната си емиграция“ (както шеговито я наричат неговите колеги) и певецът лично е поканен от президента Хусак да се завърне, ако цитираме „Книга за смеха и забравата“ на Милан Кундера: „Скъпи Карел, ние не ви се сърдим. Върнете се, моля ви, за вас ще направим всичко, каквото пожелаете. Ние ще ви помогнем и вие ще ни помогнете...“ (Кундера 2014: 229).

Защо властта толкова снизходително забравя за това своенравно предателство, можем само да предполагаме, защото нямаме и никога няма да имаме пълната картина на взаимоотношенията между певица и Комунистическата партия. Факт е, че любимецът на властта Карел Гот в никоя своя песен не пропагандира властта за разлика от други чешки естрадни певци. Нещо повече – въпреки своята шаблонност текстовете му тенденциозно проповядват индивидуализъм. Лирическият субект в текстовете на К. Гот е обърнат главно към своя вътрешен свят; той старателно изследва чувствата и емоциите си и винаги се изразява първолично. Усещането за някакво колективно добруване или равенство липсва. В този факт прозира и парадоксалното толерантно отношение на авторитарния режим към „Кая“.

Plastic People, от своя страна, също са своенравни, но и изключително неудобни за авторитарния режим, защото на практика властта не може да ги контролира. Противно на твърдението, че са аполитични, текстовете на Plastic People са илюстрация на непослушание и „неблагонадеждност“. Може да се твърди, че текстовете имат висока художествена стойност, тъй като голяма част от тях са дело на именити интелектуалци като Егон Бонди, Ладислав Клима, Иван Ироус, Иржи Коларж, по-късно и на Вратислав Брабенец. Тематично са свързани главно с удоволствието от нихилистичния и деградиращ начин на живот. Мотивите в лириката им имат психеделичен заряд, служат си с естетиката на ужаса и свидетелстват за едно постоянно състояние на унес, на границата между реалността и съня, съня и кошмара, трезвеността, алкохолния делириум и въздействието на дрогата.

Ето защо проблеми като тези за отношенията между поп певците и тоталитарния режим, както и за „ненавистта“ на властта към ъндърграунда, и до днес в чешка среда се възприемат като болезнени. Тези въпроси не са табу, но някак чешкото общество не обича да говори за тях. Съвременният чех обича и Карел Гот, и Plastic People по една или друга причина и е успял да им създаде ореоли, които би било неуместно да се отнемат. А може би и не трябва.

Библиография

- Кундера 2014*: Кундера, М. Книга за смеха и забравата. Прев. Боян Знеполски. София: Колибри, 2014.
- Шчигел 2007*: Шчигел, М. Готланд. Прев. Милена Милева. София: Парадокс, 2013.
- Jirous 1997*: Jirous, Iv. M. Zpráva o třetím českém hudebním obrození. – In: Magorův zápisník. M. Machove (ed.). Praha: Torst, 1997. Str. 171 – 199.
- Kejlová 2009*: Kejlová, V. „Gottův dopis“ Husákovi napsal zaměstnanec Supraphonu. 06.08.2009. <<http://www.novinky.cz/domaci/175615-gottuv-dopis-husakovi-napsal-zamestnanec-supraphonu.html>> [прегледан 1.6.2016].
- Pelc 1992*: Pelc, J., M. Hlavsa. Bez ohňů je underground. Praha: BFS, 1992.
- Pilař 1999*: Pilař, M. Underground [kapitoly o českém literárním undergroundu]. Brno: Host, 1999.
- Váněk 2010*: Váněk, M. Byl to jenom rock'n'roll? Hudební alternativa v komunistickém Československu 1956 – 1989. Vyd. 1. Praha: Academia, 2010.